

Foto Wim Ruigrok - de Volkskrant

BEZIG zijn met cultuur, vooruitstrevend conservatisme? Op die vraag wil ik een antwoord proberen te geven, in het besef dat zij meer vragen bergt dan door dat ene vraagteken zichtbaar wordt. In de eerste plaats verdient het begrip cultuur nadere precisering, aler het woord verder wordt gehanteerd. Voorts zal zowel het begrip vooruitstrevend (progressief) als conservatief de hier bedoelde betekenis toegemeten moeten krijgen. In de derde plaats kan „ bezig zijn met ” van allerlei betekenissen, zowel concreet bedrijvend als zorgelijk overwegend of genietend consumerend.

Om met dit laatste punt te beginnen: hier wordt door mij geen keuze gemaakt. Ik plaats enige overwegende kanttekeningen, voortkomend uit een gevoel van onrust over bepaalde aspecten van de beleving van onze cultuur. Niet als pessimist, maar met de meer positivistische benadering dat zeer velen op hun manier, naar hun aard en interesse, op eigen wijze bezig zijn met onze cultuur. Niet geremd noch gestoord door welke beschouwing dan ook.

Wie spreekt over een onderwerp als dit en geen zicht houdt op het feit dat in stad en land zeer velen de weg vinden naar allerlei culturele voorzieningen, maakt zich schuldig aan een ver van de dagelijkse praktijk verwijderde activiteit.

Dat ik een deel van deze beschouwing aan een schaaftafel in de Openbare Leeszaal aan de Amsterdamse Prinsengracht heb zitten schrijven, vermeld ik niet om mijn praktische gezindheid te bewijzen, maar als een uiterst relevant gegeven. Vele, zeer divers opgeleide vrouwen en mannen zoeken en vinden de confrontatie met de culturele informatie die daar ligt opgetast. En zo is het overal in den lande. Dat velen eigen wegen zoeken is passend bij dit tijdsbeeld en dat besef mag ons verhinderen tot al te grove generalisaties. Maar meer algemeen geldende observaties blijven altijd toegestaan en daarvan wil ik mij in het navolgende niet laten afhouden.

Het verschil tussen: het is zo en het komt mij voor, dat is echter terdege aanwezig. „Het is zo” is natuurlijk, hier echt naar de natuur, een onbruikbare sleutel tot het begrip cultuur.

Gedichten moeten weer uit het hoofd geleerd worden

sterke mate van specialisatie leidt er licht toe dat het historisch beeld, naar het woord van Romein, wordt vergruisd. Als de communicatie binnen de specialismen moeizaam verloopt en minder goed mogelijk is, doet dat de moderne mens zich van zijn verleden vervreemden.

De taak van het onderwijs wordt daardoor niet eenvoudiger. Die taak is niet de wetenschappelijke geschiedbeoefening, maar het tonen van een samenhangend beeld. Een beeld bij benadering; een beeld dat een projectie is vanuit de eigen tijd en daardoor ook van de eigen tijd. Zoals personen en cultuuruitingen uit het verleden lijdend voorwerp zijn van wisselende waarderingen. In de loop der tijden is dat evenzeer het geval met het geschiedenisbeeld.

Klio, de muze der geschiedenis, fluistert ons andere dingen in, dan onze ouders en zal voor het nageslacht weer andere vertellingen hebben. Maar er is één gemeenschappelijke noemer. Het is steeds een pogen om de kloof tussen verleden en eigen tijd te overbruggen, waardoor én de eigen tijd én de toekomst wellicht beter begrijpelijk worden. Al moet het motto van koningin Elizabeth I van Engeland „Semper eadem” — altijd dezelfde — wel worden aangevuld met „sed aliter” — maar anders.

De wijze waarop met dit deel van ons onderwijsgoed wordt omgesprongen geeft helaas ook al geen reden tot een gevoel van gerustheid.

In de concurrentie met andere vakken in het eindexamenpakket is er een stroming ontstaan om het onderwijs in de geschiedenis vooral nuttig te maken. Zo ontstaan methoden die „bestaansverhelderend” willen werken of men stopt het vak geheel weg in onbepaaldheden als „wereldoriëntatie” of „oriëntatie op mens en maatschappij”.

Vaak betekent dat niet anders dan dat men zich losmaakt van wat er in het verleden is gebeurd en dat verleden te pas en te onpas in zijn woordgebruik hanteert, zonder dat af te zetten tegen wat toen de werkelijke achtergrond van bepaalde begrippen is geweest. De grove wijze waarop het woord fascisme wordt gehanteerd, als pasmunt voor veel wat men in eigen tijd politiek onaantrekkelijk vindt is een van de meest in het oog vallende voorbeelden.

Maar de woordvervalsing gaat verder. Het

een onbruikbare sleutel tot het volgend cultuur.

Ik heb allermindst de behoefte om te preten-deren dat dat begrip sluitend te definiëren is. Aan een benaderende omschrijving wil ik mij echter niet onttrekken. In dit betoog hanteer ik niet een zeer breed cultuurbegrip in de trant van het totaal van kennen en kunnen zoals dat wordt overgedragen en ontwikkeld van het ene geslacht op het volgende.

Zo'n formulering is te breed en te weinig toegesneden voor een inleiding als deze; dat er hier toch melding van wordt gemaakt hangt samen met het element van de overdracht. Daarover wil ik een aantal specifieke opmerkingen maken met betrekking tot de rol van het onderwijs en mijn zorg' over het feit dat die rol onvoldoende wordt vervuld. Misschien kan vervullen.

In dit verband wil ik het begrip cultuur wat verenigen, namelijk tot datgene wat aan geestelijke en esthetische waarden boven en buiten het gebruikelijke staat en wat daardoor tot ons culturele erfgoed zal gaan behoren. Ik ontleen deze benadering aan dr F. Duparc, *Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed*.

Het gaat mij om het meer dan alledaagse, om datgene dat wellicht het oordeel van de straffe rechter, de tijd, zal kunnen doorstaan. Voor zover dat het heden betreft een uiterst speculatieve benadering, gegrondvest op enige ervaringen uit het verleden, al kennen wij ook met betrekking tot dat verleden tal van boeiende en soms zeer verrassende herwaarderingen. Dit geldt niet alleen historische personages maar ook cultuuruitingen uit een nabij of verder verleden.

Niet de viltstifterreure, noch de pulp-lectuur en evenmin het decibellengekrijs vallen binnen de perken van dit verhaal. Al te gemakzuchtig wordt daaraan nogal eens vriendelijke lippendienst bewezen, omdat meedinen op modieuze golven een plezierige, open en bij de tijd passende indruk maakt. Ik voel daar niets voor: een krot is een krot en geen woonhuismonument en troep is troep en geen creatieve chaos. Zo weinig ingewikkeld is dat.

Duparc wijst er overigens terecht op dat dit culturele erfgoed minder dan vroeger aan grenzen is gebonden.

OP allerlei manieren kunnen wij kennis nemen van cultuuruitingen uit verre streken. Dit heeft het aanbod dermate vergroot en cultureel beleven zo sterk beïnvloed, dat het nationaal of zelfs (West-)Europese karakter van onze cultuur wordt uitgerekt.

Die erkenning sluit aandacht voor het eigene niet uit, integendeel, onder die omstandigheden wordt bezinning op en beschutting van wat hier thuishoort zelfs van nog grotere betekenis. Misschien moeten de toenemende pogingen om de eigen streekcultuur te stimuleren en te doen herleven (niet alleen in Friesland) wat dat betreft worden gezien als een vorm van reactie. Mits dit niet leidt tot overdrijving en een overdreven kunstmatige afweer tegen onze nationale Nederlandse cultuur — en die schijn is er soms wel — dan verdient dit onze positieve belangstelling. Juist deze activiteiten rondom de streekcultuur brengen mij tot het volgende begrip: Vooruitstrevend conservatisme.

Ik heb lang gearzeld of ik deze combinatie van tegengestelden zou kiezen. Niet in het minst door de politieke lading die deze begrippen in de naoorlogse jaren hebben gekregen. De oorsprong van dit begrippenpaar ligt in de PvdA-verkiezingscampagne in de perio-

de-Drees sr rondom 1956. De helderheid van begrippen als socialisme, liberalisme en wat confessionele groeperingen toen voorstonden maakte plaats voor het begrip progressief (vooruitstrevend). Dat heeft een positieve klank, ook al is de inhoud politiek onbepaald. Het suggereert beweging, vernieuwing, los van het oude.

Het succes van dit motto is onloochenbaar. Maar het is het succes van de kleurrijke verpakking en niet noodzakelijk van de inhoud. Het begrip als zodanig ontbeert immers het besef van de onontkoombaarheid en, positiever, de wenselijkheid om tal van zaken te behouden en in stand te houden, nog afgezien van het feit dat gevestigde belangen er vrijwel altijd en bij niemand uitgezonderd toe leiden dat men bepaalde situaties ongewijzigd wil laten. Zo is de stellingname voor een progressief beleid altijd gepaard gegaan met de felle verdediging van een omroepbestel, dat gebaseerd is op een zuilenstructuur, die men bij de doorbraak weer uiterst fel te lijf is gegaan. Die constatering is voor mij doorslaggevend geweest om de begrippen nu juist wel te koppelen maar ze tegelijkertijd te ontdoen van de propagandistische lading die ze indertijd gekregen hebben en waarvan de vage weerklank soms nog net hoorbaar is. Niet als tegenstelling maar als een geheel, als aanvulling van elkaar, hebben deze begrippen immers zin.

HET behoudende, bewarende, zorgende aspect van cultuurpolitiek, ruimer omgaan met cultuur is evident. Maar cultuur is tegelijk beweging. Daarom is het noodzakelijk steeds nieuwe mogelijkheden te bevorderen, nieuwe kansen te scheppen. Zoals een kunstenaar zelf ook zijn betekenis krijgt doordat hij zich in zijn werk weet te vernieuwen.

In de sfeer van het cultuurbeleid komen de begrippen behoud en bescherming geregeld voor. Behoud is daarbij een moderner en dynamischer begrip dan bescherming. Dat laatste ontbeert het beleidselement dat erop is gericht om ook onder veranderende omstandigheden het waardevolle te laten functioneren.

Maar het is niet toevallig dat het ruimere begrip „behoud” in zich toch heel sterk een bewarende klank heeft. Behouden en ontwikkelen zijn begrippen, die overigens zeer nauw verbonden zijn met educatie, zowel wat betreft de opvoeding als het leren. Het onderwijs kan derhalve in een cultuurbelevingsproces een belangrijke rol spelen. Wie zich daarom met onze cultuur bezighoudt dient zich af te vragen of ons onderwijs, zoals het nu reilt en zeilt de optimale bijdrage aan onze cultuurbeleving levert. Zelfs al is men er gelukkig van overtuigd dat het omgaan met onze cultuur niet van het onderwijs alleen afhankelijk is, dat kunstbeoefenaars en kunstgenieters hun eigen wegen zoeken en gaan, tóch is het onderwijs voor ons cultureel bestel van uitnemende betekenis.

Wordt dat voldoende beseft? Er wordt in ieder geval niet naar gehandeld. Dat begint al bij de opleiding voor onderwijsgeevenden. De Pedagogische Academies kunnen wat dat betreft niet in de schaduw staan van de vroegere Kweekscholen.

Die opmerking is niet nieuw. In 1966 heb ik daarover in Het Parool gepolemiseerd met de toenmalige socialistische onderwijsspecialist Kleijwegt, die in niet geringe mate trots was op zijn ideeën, die in de nieuwe Pedagogische Academie gestalte kregen. De dader heeft zich toen inderdaad met naam en toe-

Hoe slecht is het gesteld met de vaderlandse cultuur?

H. J. L. Vonhoff, commissaris van de koningin in de provincie Groningen, ex-leraar geschiedenis, ex-staatssecretaris en ex-burgemeester (van Utrecht), gelooft dat het daarmee geheel de verkeerde kant opgaat als men doorgaat het onderwijs verder uit te hollen. Nu al schiet zowel het taal- als het geschiedenisonderricht schromelijk tekort. Vonhoff sprak afgelopen maandag in De Balie als tweede in de reeks Buitenstaanders, waarin kopstukken uit het bedrijfsleven, de politiek en de vakorganisatie hun licht laten schijnen over culturele kwesties.

naam gemeld! Het heeft aan alarmsignalen daarna niet ontbroken. In 1969 publiceerde P. B. Renes een gerucht makend proefschrift over de recrutering en selectie van leerkrachten voor het lager onderwijs.

Dat onderzoek is wel weersproken maar niet weerlegd. Veel van wat daarin als mogelijk negatief verschijnsel is signaleerd, is sindsdien in duidelijke mate aan het licht getreden. Dat kan men om allerlei redenen onaangenaam vinden en het ligt voor de hand onaangename zaken te ontkennen, maar daarmee zijn ze niet verdwenen. Alleen struisvogels geloven dat.

Feit is dat men de onderwijsbevoegdheid kan verkrijgen na een uiterst gebrekkige vooropleiding. Zeker nu de HAVO niet geworden is wat de wetgever in 1968 voor ogen stond, namelijk de tegenhanger van het op de maatschappij gerichte deel van de HBS. Die kans is aan de HAVO ontnomen toen het vrijwel overal praktijk werd dat dit afdelingen van bredere schoolgemeenschappen werden in plaats van zelfstandige scholen met een eigen karakter. Die kans is gemist, maar waar we mee blijven zitten is dat deze gedatureerde opleiding de basis voor het onderwijs op onze belangrijkste onderwijsopleiding blijft. Het betekent een schrale basis zowel wat breedte als diepte van de vooropleiding betreft. In de bovenbouw wordt de opleiding door het systeem van pakketten immers nog op een geweldige wijze afgeroomd. Zo leiden wij onderwijsgeevenden op van wie het niet vaststaat of zij na hun vijf-tiende jaar nog toegang hebben gekregen tot de cultuur van onze ooster- en zuiderburen, de geschiedenis of de wiskunde. Maar wij weten in ieder geval dat ze het niet allemaal op een enigszins redelijk niveau aangeboden hebben gekregen.

Dat is geen aangename constatering, maar wij gaan door met het grote ontkennen en zelfs wordt bij voortduring front gemaakt tegen diegenen die dit soort kritische kanttekeningen plaatsen, ondanks het feit dat ook nu recent onderzoek vraagtekens plaatst bij de kwaliteit van het onderwijs, de gebrekkige taalbeheersing van twaalfjarigen, of het nut van schoolbegeleiding, het onvolkomen vervangingsmiddel voor wezenlijke kwaliteit bij onderwijsgeevenden.

Ik laat het lidwoord „de” (voor onderwijsgeevenden) hier niet uit slordigheid weg. Natuurlijk zijn er velen, die met grote inzet, originaliteit en effectiviteit lesgeven. Als het systeem niet deugt kan het echter niet uitblijven dat er tekorten ontstaan en dat de toestand eerder slechter dan beter zal wor-

den; als onderwijsgeevenden niet weten van taalstructuur en geen inzicht hebben in de culturele samenhang tussen cultuurkringen en daarom „buro” spellen in plaats van zoals het hoort „bureau”. Als men denkt dat men de weg op moet gaan van vulgarisatie van het taalbeeld, omdat men dat verwacht met toegankelijkheid voor velen en daardoor tegelijk grote delen van ons literair erfgoed veel ontoegankelijker maakt; omdat men werkelijk eerlijk de overtuiging heeft, dat men het zo mensen gemakkelijker maakt in de samenleving te functioneren, dan wordt de weg ingeslagen naar verdere vervlakking. De neiging om te cureren wordt dan al heel gering.

Onder invloed van de onderwijsvakbeweging is bovendien de rol van de inspectie uiterst beperkt. Het bevoegde gezag, schoolbesturen inclusief, klampt zich vast aan schoolwerkplannen, leerplannen, door het schoolteam bij meerderheid van stemmen vastgesteld.

De inspecteurs — en in dat korps zit nog onderwijservaring — ploegen door metersdikke dossiers, maar ze komen niet meer in de klassen, laat staan dat ze zich opmerkingen kunnen veroorloven over de wijze van lesgeven, de houding van onderwijsgeevenden, hun eigen taalgebruik. Wie denkt dat dit soort ongecontroleerde situaties een voldoende garantie bieden voor de kwaliteit van ons onderwijs is werkelijk een onverbeterlijke optimist. Juist de naar zijn aard uiterst individuele arbeidssituatie waarin de onderwijsgeevende werkt zou het voor de hand liggend maken aan de controle op zijn werk meer dan vroeger aandacht te besteden. Het omgekeerde is feitelijk het geval. Niet alleen de inspectie, maar ook het hoofd der school, de leider van het schoolteam kijkt wel uit. Op dat werkveld zijn slechts de doornen en distels van de impopulariteit te oogsten.

WIE wat dat betreft vooruitstrevend, dat wil zeggen toekomstgericht wil bezig zijn, zal zich af moeten vragen of het behoud en de verdediging van kwaliteit niet dringend geboden zijn.

Ik denk daarbij in de eerste plaats aan het onderwijs in de Nederlandse taal. In de hoogwaardigheid van het taalonderwijs ligt mijns inziens de bepalende factor voor de wijze waarop komende generaties deel hebben aan onze cultuur.

Belangrijk daarvoor lijkt mij de directe confrontatie met wat op dat punt voorbeeldig tot stand is gebracht. Daarom breek ik een lans voor het uit het hoofd leren, memorise-

ren heet dit fraai, van teksten, van gedichten.

Dit zal een aantal onderwijsgeevenden als een gruwel in de oren klinken! Waarom? Omdat het ouderwets is, omdat het niet humaan is, belastende woordjes-weterij zonder zin?

Wie zo denken zouden deze medaille eens van de andere kant moeten bekijken. Uit het hoofd leren vergt concentratie, inspanning, een niet onnuttige tegenhanger van de pulp en de emoties die via het beeldscherm over jongeren worden uitgestort.

Ritme, rijm en woordkeus van de eminenten uit ons cultuurgebied worden door uit het hoofd leren veel indringender ervaren, dan bij een- of tweemaal lezen. Mijn overtuiging is dat daardoor het eigen taalgevoel en het eigen taalgebruik positief worden beïnvloed. Hardop lezen en voordragen van teksten leiden ertoe dat de taal *klinkt* en dat is het wezen van taalgebruik. Overigens, de levendige ontmoetingen tussen dichters en voornamelijk jongere luisteraars tijdens de Nachten van de Poëzie illustreren dat hier sprake is van een communicatievorm, die heel eigentijds kan zijn.

Maar wat is er dan tegen om dat ook in de normale klasse-situatie te doen? De onderwijsgeevende moet dan wel zijn eigen taalgebruik tot in de puntjes verzorgen. Dialectgebruik en/of plat praten is een vorm van populisme, niet van opvoeding. Lesgeven is nu eenmaal voorbeeld geven, daar kan geen onderwijsbegeleidingsinstituut iets aan veranderen. Wie tegen zo'n hoge norm, waaraan men zelf moet voldoen, opziet, begint de onderwijspraktijk in ieder geval met een forse, mentale achterstand. Het heeft geen zin om lezen te verheffen tot „speerpuntactiviteit” en er allerlei theoretische beschouwingen aan te wijden. Het moet gewoon gebeuren, naast heel veel andere dingen.

Maar gelukkig ook naast een hoop dingen niet. Ik word een beetje wee als ik twaalf- en dertienjarige standpunten pro en contra de kruisraketten zie en hoor innemen. Ik begrip heel goed dat de wereld en de gebeurtenissen die daarin plaatsvinden soms zo heftig worden gepresenteerd, dat er op school aandacht aan moet worden besteed. Dat is geen eenvoudige zaak, noch een begerenswaardige taak. Maar die moet vervuld worden omdat het kind dan op zijn niveau een kans tot verwerking krijgt en teruggeleid kan worden tot de orde van de schooldag, opdat daár de basis wordt gelegd voor een oordeel later over de zaken die dan aan de orde zijn en waar de opgegroeide burgeres of burger mee te maken krijgt.

Dat zijn nooit de vraagstukken van vandaag.

Helaas menen sommige onderwijsgeevenden dat het gaat om een veel meer involveren van hun leerlingen met die problemen van vandaag. Zo is er een generatie geweest die vrijwel dagelijks over Vietnam te horen kreeg. Zo is er een ethisch bevlogen, maar hoogst eenzijdig vredesonderwijs. Dat tijdgebonden element verdringt in tijd, aandacht en emotie datgene wat minder actueel maar meer instrumenteel is voor de volledige ontwikkeling van jonge mensen.

IN dit verband kan ik na de eerste plaats die ik voor het taalonderwijs heb ingeruimd nu in de tweede plaats tot een enkele opmerking over het historisch besef komen dat voor bewuste cultuurbeleving onmisbaar is. Dat historisch besef kan door onderwijs worden gestimuleerd of geïneerd. Nu maakt de moderne geschiedbeoefening dat eerste niet heel gemakkelijk. De

Maar de woordvervalsing gaat verder. Het begrip fascisme dat men in de tegenwoordige tijd misbruikt gaat men vervolgens in de plaats stellen van het begrip nationaal-socialisme, wat de werkelijke aanduiding was van de vijand in de Nederlandse situatie. Het fascisme als aanduiding vindt men hier uitsluitend voor kleine splintergroeperingen. Dit lijkt een interessant fenomeen; onvoldoende kritisch historisch denken nu levert een woordgebruik op, dat daarna als we niet uitkijken een vorm van beeldvervalsing door woordverdraaiing wordt. Het scheppen van een zo goed mogelijk beeld van ons verleden heeft betekenis voor onze eigen tijd en voor het bewust beleven van de toekomst.

Maar, zal men vragen: welk beeld? De keuze uit de stof is moeilijk, want de stof is zo omvangrijk, dat er nooit een representatief geheel uit te distilleren valt. Ik onderschat die moeilijkheid geenszins, maar ik acht die niet onoverkomelijk.

De geschiedenis geeft ons de mogelijkheid in de tijd te relativëren, met name onze tijd te relativëren. In een interessante beschouwing wijst K. L. Poll, in *Het volwassen verleden*, op het egocentrisch en hodiecentrisch karakter dat vaak doorklinkt in de benadering van ons geschiedenisonderwijs.

Wij beperken ons tot onszelf in onze eigen tijd. Dat mag een spiegel van onze tijd zijn, het is geen reden om zich daarbij neer te leggen.

Als er al sprake is van een nut, een rechtvaardiging van het vak geschiedenis, dan is het juist dat het ons bewust maakt van een cultuur waaraan wij deelhebben, die veel verder teruggaat dan onze herinnering en waarvan wij mogen hopen dat hij door zal gaan, mede door onze bijdragen, groot en klein, over de ons gestelde tijdsgrenzen heen.

Dat besef stemt tot bescheidenheid ten aanzien van onze plaats op de wereld. Bescheiden en tegelijk zelfbewust. Op die manier kunnen we onze tijd zijn tijdje mee laten gaan.

Dat zelfbewustzijn, dat herkennen van het eigen karakter is wezenlijk voor het cultureel beleven. In die zin is het treurig te moeten vaststellen dat ons onderwijs in de geschiedenis, vervlakt en ingeperkt, daaraan al even weinig zou kunnen bijdragen als een gemutileerd taalonderricht.

Het wordt tijd voor een troostrijk woord. In de eerste plaats gaat alles over. Ik duidde dat zoëven aan toen ik de titel van Groenmans afscheidscollage in Utrecht parafrazeerde: ieders tijd gaat een tijdje mee.

„In the long run we're all dead” is een uitlating die aan de Britse econoom John M. Keynes wordt toegeschreven. Maar zulk een benadering is mij toch te pessimistisch om als echt troostrijk te worden ervaren. Ik houd het liever op de vitaliteit van onze cultuur. Daarmede zal men bezig zijn. Daarin zullen nieuwe paden gehakt worden en niet zelden zal men genieten van het schoons dat al eerder is ontdekt langs de begane wegen. Men zal altijd behouden wat de moeite waard is, zonder het te bevriezen, te verstenen tot dode vormen. Conservatief zal men zijn als het gaat om het waardevolle uit het verleden te laten leven in het heden en een kans te geven in de toekomst. Vooruitstrevend, in het besef dat alleen voortgang en ontwikkeling leven is.

In dat spel kan de schoolmeester, van kleuterjuf tot hoogleraar, een rol van betekenis vervullen. Maar ook zonder hen gaat het voort en voort. Gelukkig maar.